

OPŠIRNI POPIS BOSANSKOGA SANDŽAKA IZ 1604. GODINE,

sv. I/1 str. 679; sv. I/2 str. 601; sv. II str. 652; sv. III str. 595, Bošnjački institut Zürich - Odjel Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000. godine

Mnoge riječi koje su frekventne u svakodnevnom govoru ili u struci kojom se bavimo znamo šta znače, ali često ne znamo mjesto i vrijeme u kojem su nastale. Tako je i sa defterom, osmanskim popisnom sveskom. U njemu su svojevremeno za centralnu ili pokrajinsku vlast upisivani svi značajniji podaci jednog mjesta ili sandžaka. Međutim, vrijeme nastanka ove riječi daleko je starije. Ime potječe od grčke riječi *dif therá*, što u prijevodu znači **učinjena koža**. Na toj koži su u antičko doba u nedostatku papirusa pisali mnogi istočni narodi. Tako je ova riječ prihvaćena i u farsij - perzijskom jeziku pod sadašnjim imenom defter. U savremenom turskom jeziku pod tefterom, kako Turci kažu, podrazumijeva se sveska i bilježnica. Tokom višestoljetnog Osmanskog carstva za administrativne i druge poslove bilo je više vrsta deftera. Oni su za određenu namjenu imali i određeni naziv. No, najvažniji su katastarski *Tapu tahrih defterleri* - **katastarski popisni defteri**. Oni sadrže popise prihoda na svim vrstama timara.

Što se tiče deftera koji se odnose na prostor jugoistočne Evrope koji je bio pod sultanovom vlašću, takvih se do sada u Arhivu Predsjedništva vlade u Istanbulu (Başbakanlık Devlet Arşivleri) nalazi oko 170. Kopije dijela tih deftera nalazile su se u Orijentalnom institutu u Sarajevu do 16.

i 17. maja 1992. godine. Tada su, skupa s hiljadama drugih dokumenata i knjiga, nestale u plamenu granata ispaljenih s velikosrpskih položaja oko Sarajeva. Međutim, istaknuti orijentalisti i historičari osmanskoga perioda koji su bili zaposleni u Orijentalnom institutu u Sarajevu preveli su i objavili jedan dio te arhivske građe i deftera. Tako su u Monumenta Turcica Historia Meridionalium Illustrantia dr. Branislav Đurđev, Nedim Filipović, Hamid Hadžibegić, Muhamed Mujić i dr. Hazim Šabanović preveli i objavili: *“Krajište Isa-bega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine”*. U istoj seriji objavljeni su: *“Oblast Brankovića. Opširni katastarski popis iz 1455. godine”* sv. I/2, *“Muhimme defteri - dokumenti u našim krajevima”* u prijevodu mr. Ešrefa Kovačevića, te od više orijentalista *“Vakufname iz Bosne i Hercegovine XV i XVI vijek”*, i od dr. Ahmeda S. Aličića *“Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine iz 1477. godine”*.

I u izdanju ANUBiH objavljeni su prijevodi akademika Branislava Đurđeva i prof. dr. Lamije Hadžiosmanović - dva deftera crnogorskog sandžaka, te dva sumarna popisa zvrničkog sandžaka koje je preveo dr. Adem Handžić. Prevedenih deftera ima i na drugim stranama. Međutim, *“Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine (defter-i mufassal-i Bosna)”*, koji je štampan u četiri toma, u odnosu na prethodne je najobimniji. Original deftera sa 738 folija koje se nalaze u tri signirane sveske čuva se u Generalnoj direkciji državnog katastra i gruntovnice Republike Turske u Ankari. Cijenjeni orijentalisti dr. Adem Handžić, mr. Snježana Buzov, mr. Lejla Gazić i Amina Kupusović, uz nesebičnu pomoć urednika i drugih stručnih saradnika, u cijelosti su nam preveli i za štampu pripremili ovaj značajan defter.

Njegova vrijednost bila je poznata i ranije, ali tek objavljivanjem on može koristiti svima koji se bave izučavanjem prošlosti Bosne. U svom konciznom, a iznad svega znanstveno napisanom *“Uvodu”* dr. Ahmed S. Aličić, s pravom ističe da je ovaj defter značajan ne samo za orijentaliste, nego i historičare osmanskoga perioda. Bosanski se sandžak u vrijeme kada je izvršen popis prostirao od Zvečana kod današnje Kosovske Mitrovice, pa sve do Bihaća i cijele Cazinske krajine u pravcu od jugoistoka do sjeverozapada. Po svojoj veličini ubrajao se u najveće sandžake Osman-skoga carstva.

Svaka strana ovoga deftera pruža toliko potrebne podatke o administrativno-upravnoj podjeli bosanskoga sandžaka. Za historičare je posebno vrijedno to što defter daje izvore za izučavanje strukture stanovništva koje se dijelilo u dvije osnovne kategorije: na neproizvodnu vojnu (asker) i proizvodnu raju. Tu su i podaci o brojnim naseljima bez obzira na njihovu veličinu. Ukazao bih na veoma interesantne podatke koje nam ovaj popisni defter iz 1604. godine pruža o dva šehera, Sarajevu i Banjoj Luci.

Historičari iz ovoga i sličnih deftera dolaze do podataka ne samo o posjedima, njihovoj veličini i uživaocima, nego i o raseljenom stanovništvu. Posebna vrijednost su rekapitulacija svih prihoda u novcu. To se daje na kraju svakog popisa određenoga mjesta. Na osnovu toga možemo procijeniti socijalno stanje i materijalna primanja stanovništva. S privrednog aspekta, tu su dragocjeni podaci i o brojnim zanatlijama, trgovcima, te vrstama i visini poreza. Upravo ovaj defter razbija negativne predrasude o osmanskoj državi kao Imperiji nereda i korupcije. Takve predrasude su generalizirane na osnovu stanja kada Osmansko carstvo ulazi u dublju krizu zadnjih stoljeća svoga postojanja. No, početkom XVII stoljeća i pored uočenih prvih ozbiljnijih slabosti, Carstvo je bilo uređeno u svim značajnijim institucijama koje su imale određena prava i obaveze. To su najbolje mogli osjetiti sultanovi podanici, bez obzira na nacionalnu i konfesionalnu pripadnost. Da je to tako, govore nam i podaci iz ovoga deftera u kome muslimani plaćaju na ime poreza zvanog resmi čift 22 akče za domaćinstvo, a kršćani (katolici) i hrišćani (pravoslavni) za tu vrstu poreza koja se za njih naziva ispendža plaćaju 25 akči. Tako je razlika na ovaj lični porez iznosila 3 akče. U vrijeme popisa bosanskog sandžaka iz 1604. godine broj od 347 čifluka bio je toliko mali da oni nisu ugrožavali osnovne agrarne odnose - postojeći timarski sistem.

Interesantni su podaci i o vlaškom stanovništvu i o njihovim obavezama prema državi. Osnovna njihova poreska obaveza bila je filurija ili dukat koji je bio ekvivalent za džiziju i stočarinu. U ovoj kategoriji stanovništva bilo je hrišćana, kršćana i muslimana. Upravo ovaj defter razbija ranije predrasude o vlasima kao nemuslimanskom stanovništvu, te da je vlaški porez filurija lakši od rajinskih poreza. Egzaktnim podacima ovoga deftera to se negira.

Posebna vrijednost koju nam daje ovaj opširni defter bosanskoga sandžaka iz 1604. godine je ukupan broj od 65.931 domaćinstava. U navedenom popisu na teritoriji bosanskoga sandžaka početkom XVII stoljeća bilo je 47.802 muslimanske te 18.129 nemuslimanskih kuća. U konfesionalnom smislu, izraženo u procentima, u Bosni je na muslimane otpadalo 72,5%, a na nemuslimane 27,5%. Navedene informacije iz ovoga deftera pružaju nam dragocjene podatke iz demografske te socijalne strukture stanovništva. To se podjednako odnosi kako na cio sandžak tako i pojedinačno na sva navedena mjesta.

U objavljivanju djela “Opširni popis bosanskoga sandžaka iz 1604. godine”, osim prevodilaca, stručnih konsultanata i recenzenta, nezao-bilaznu ulogu imaju dvije institucije Bošnjački institut iz Züricha - Odjel Sarajevo Fondacija Adil-bega Zulfikarpašića i Orijentalni institut u Sarajevu. Kako je s pravom istaknuto u uvodnom dijelu deftera, to je prvi put da na jednom kapitalnom djelu rade nesebično i uz puno međusobno uvažavanje dvije navedene afirmirane znanstvene institucije. Svaka je u svom dijelu uložila maksimum znanja i truda na opću korist Bosne i Hercegovine, njenih ljudi i iznad svega znanosti. Ovim i sličnim djelima razbija se vještačka i dugo zadržavana kovanica o Bosni osmanskoga perioda kao o “tamnom vilajetu”. Naprotiv, Bosna je bila i ostala otvorena, prosperitetna i iznad svega zemlja dobrodošla za sve ljude dobrih namjera. Takvi su bili i oni čija imena su navedena u ovom popisnom defteru, kao i oni koji danas u njoj žive i doživljavaju je kao svoju državu.

Enes Pelidija